

Jak nám houstne ČEŠTINA?

Hovor náctiletých se občas může zdát jako nesrozumitelná řeč. Míchání s angličtinou, zkratky, slangové výrazy. Je to dobře, nebo špatně? Názory se různí, ale odborníci jsou většinou rádi, že navzdory zjednodušování, je čeština živý jazyk a mladí do ní vnášejí vtíp. TEXT JUDITA MATYÁŠOVÁ
A REDAKCE

Ivana Lubinová učí češtinu šestnáct let a vnímá, jak se chování mladých lidí i jejich způsob komunikace postupně mění. „Když jsem byla na vysoké, jasně se odlišovalo psané a mluvené slovo, teď už se hranice hodně stírá. Stačí se podívat, jak vypadá komunikace teenagerů na Facebooku. Mluví ve zkratkách, míchají do toho angličtinu, už jsou to spíš jen holé věty, žádná rozvitá souvětí.

Jejich slovní zásoba je mnohem chudší, což souvisí s tím, jak málo čtou. Mám ve třídě děti, které hltají knihy ‚po kilech‘, a zároveň i studenty, kteří přečtou stěží dvě knihy za rok. U nás ve škole jsou budoucí ajťáci. Ti sice čtou hodně, ale je to jen odborná literatura, běžná beletrie je vůbec neláká. Čas od času čteme současnou literaturu a diskutujeme o ní, ale baví je to jen chvíli, někteří dokonce usínají,

protože prostě neudrží pozornost. Jednu dobu byl hodně populární Harry Potter a říkalo se, že tahle tlustá bichle vrátila mladé ke čtení. Já si to úplně nemyslím, protože když jsem se pak ptala ve třídách, tak se ukázalo, že celou knihu přečetl jen málokdo. Většina si počkala až na filmovou adaptaci,“ vysvětluje Ivana, která učí češtinu na Odborné střední škole podnikatelské v Kolíně, a dodává, že

Například slovo ‚hustý‘ už dávno není jen označení konzistence, ale hustý je synonymum pro něco skvělého, nebo naopak hrozného.

Martin Kavka, textař a sběratel neologismů

studenti ve své slangové řeči upřednostňují angličtinu před češtinou. „Pokud chtějí říct, že je něco roztomilé, tak použijí anglický výraz ‚cute‘, hodně oblíbené jsou také zkratky anglických slov, třeba ‚wtf‘, které vyjadřuje zkratku anglického What the Fuck? (velmi přeneseně a slušně řečeno Co to, ksakru, má být?).“

Hustá socka

Podobnou zkušenost má i Martin Kavka, který pracuje jako textař na volné noze a už deset let sbírá neologismy a nejrůznější slovní hříčky publikuje na webu Čeština 2.0 (viz box na následující straně). Vloni vydal výběr toho nejlepšího v knize Hacknutá čeština. Podle Martina je hlavní změnou v konverzaci mladých lidí snaha co nejvíce zkracovat a zjednodušovat. Do jeho virtuálního slovníku se dostávají slova ovlivněná angličtinou, ale také slangové výrazy nebo odborná terminologie. „Mladí používají wtf, omg (ach, můj bože), a je to třeba myšleno i jako věta, sdělení, takže třeba řeknou ‚wtf omg‘, leckdy ani nevědí přesný význam, prostě to mají nakoukané nebo odposlechnuté třeba z filmů nebo seriálů,“ ukazuje na příkladech Kavka. „Hodně zajímavé jsou také významové posuny v češtině. ‚Hustý‘ totiž už dávno není jen označení konzistence, ale hustý je synonymum pro něco skvělého, nebo naopak hrozného.“

FOTO SHUTTERSTOCK, ARCHIV

S podobnou praxí se setkává i Ivana, když slyší od studentů ‚epický‘, což používají, když chtějí vyjádřit, že bylo něco velkolepého, ale ani netuší, že původně je toto slovo z ‚epiky‘, o které většinou netuší vůbec nic. Dobrý postřeh má i lektor René Nekuda, který učí na kurzech tvůrčího psaní. „Během několika let se hodně změnil vý-

znam slova ‚socka‘. Prapůvodně to byl někdo ze sociálně slabé skupiny, před deseti lety jsem tohle slyšel, když někdo mluvil, že jezdí hromadnou dopravou a nemá na vlastní auto a teď jsou ‚socky‘ zkráceně sociální sítě.“

Klipovité příběhy

Tak jako se mění přístup mladých lidí k novým slovům, mění se i jejich schopnost vyprávět příběhy. Podle češtinářky Ivany mnohem hůř udrží linku vyprávění. „Asi je to hlavně tím, jak všechno vnímají klipovitě a málokdy udrží pozornost na jedné myšlence. Když po nich chci jednoduché vyprávění, aby sepsali, co dělali o prázdninách, tak vidím, že jim to dělá problém. Já jim říkám... když někomu něco vyprávíte, proč to děláte? Přece proto, abyste pobavili. A když vám to jde v mluvené formě, tak to samé zkusíte v té psané.“ Podobnou zkušenost má i René Nekuda, který už čtvrtým rokem spolupracuje s neziskovou organizací Člověk v tísni a jejich projektem Z místa, kde žijeme. Mladí lidé nahrávají vyprávění pamětníků a mají z něj sestavit jeden kompaktní příběh. „Snažím se jim vysvětlit, že by měli vypíchnout to nejzajímavější, ale oni si s tím většinou vůbec nevědí rady. Berou všechny informace na stejné úrovni

a nerozlišují, co je a není důležité. Ve finále vyprávějí na přeskáčku a je z toho spíš taková nesourodá změň. Chci je naučit, že nejdůležitější je najít hlavní linii příběhu a té se držet,“ vysvětluje René.

Hravá čeština

Mnohem pozitivnější zprávy má Martin, který spoustu nových slov získal právě díky mladým fanouškům na sociálních sítích, hlavně na Instagramu, kde jsou převážně náctiletí. Téměř každý den přidává nová slova a leckdy se nestačí divit, jak rychle lidé reagují na události ve společnosti a hned je přetaví do novotvaru. „Před lety trvalo třeba několik týdnů nebo měsíců, než se nové slovo nebo určitá hláška dostala k nám do slovníku, teď stačí pár hodin. Když vloni vyhrála Ester Ledecká, tak mi někdo poslal nové slovo ‚ledět‘, které vyjadřuje stejný výraz, jaký měla olympionička po úspěšné jízdě. Hodně dobrá je taky ‚esterifikace‘, což je zvládnutí více činností na špičkové úrovni.“

Když se ptám Martina, odkud nejčastěji pocházejí novotvary,

vyjmenovává několik hlavních zdrojů: nejen z angličtiny, ale také z politiky nebo z událostí, které všichni sledujeme, a je úplně jedno, jestli je vám patnáct nebo padesát. Koukáme na volby, hokej nebo olympiádu a jednou začas je ve společnosti film nebo seriál, který je populární u všech.

Virtuální slovník začínal před deseti lety a bylo v něm pár stovek výrazů, postupně se kolem něj vytvořil okruh pravidelných přispěvatelů nejrůznějšího věku. Kdokoliv z nich může navrhnout slovo a přidat jeho význam a příklad, kde se používá. „Hodně vtipných slov je z webu pro maminky, třeba z mimibazaru, ale nedávají nám je do slovníku ženy. Posílají nám je jejich manželé, protože jim přijde hodně legrační, jak se na mateřských webech používá ‚manža‘, ‚tuleničko‘ nebo ‚snažilka‘,“ říká Kavka.

Politické mlžení

Vděčnou zásobárnou nových slov jsou naši politici. Občas potřebují zamlžit, nebo naopak zdůraznit určitou aktivitu. A tak ve slovní-

Se studenty čteme současnou literaturu a diskutujeme o ní, ale baví je to jen chvíli, někteří dokonce usínají, protože prostě neudrží pozornost.

Ivana Lubinová, učitelka češtiny

ku samozřejmě nechybí ‚odclonit‘ nebo ‚čučkaření‘. Podle Ivany ale spousta mladých nesleduje politiku ani celkové dění ve společnosti, a proto tyhle narážky ani nechápou. Televize je pro náctileté mrtvé médium, stejně jako tištěné noviny nebo časopisy. Hlavní zdroj informací je pro ně internet, kde si vyhledávají jen to, co je baví. Martin nedávno vyzkoušel, jestli jeho náctiletí fanoušci na Instagramu budou znát slovo odvozené od brexitu, a zjistil, že mladí naprosto přesně vědí, co znamená. Navrhli totiž ‚brexitovat‘, což znamená neustále se loučit, ale pořád neodcházet. Nejlepší slovní perly se ale uchyty napříč generacemi. Předloni vyrazila herečka Jitka Čvančarová na festival v Karlových Varech v upnuté róbě, která ještě zvýraznila její mohutné poprsí. „Hned druhý den mi přišlo do slovníku ‚čvančary‘. Nedávno přibyl jejich protipól, ‚čvančarátko‘, pro opačně vybavené dámy.“

Genetická hravost

Navzdory tomu, že Ivana pozoruje u mladých pokles zájmu o češtinu, věří, že situace není až tak špatná, jak se možná zdá. „Studenty musím naučit nejen, aby

četli, ale také, aby rozuměli tomu, co čtou. Chtěla bych jim předat, že slovo má poměrně velkou moc a může být snadno zneužitelné. Populismus je strašně nebezpečný a je důležité, aby to chápali, aby viděli, jak se manipuluje s informací. Jak s ní naloží, je už na nich, já jim ale říkám ‚dávajte si bacha‘;“ uzavírá zkušena učitelka a dodává zajímavou paralelu mezi světem nejstarší a nejmladší generace. „Mladým jsou senioři často k smíchu, ale vůbec jim nedochází, že se chovají hodně podobně. Pro staršího člověka je obtížné zorientovat se na internetu, ve světě fake news. Mladí jsou sice na internetu jako doma, ale málokdy dokážou rozlišit pravdivou informaci. Nic si neověřují a automaticky všemu věří.“ Klady i zápory internetu si samozřejmě uvědomuje i Martin Kavka, který říká: „Nemyslím si, že je to s mladou generací tak špatné. Možná jim o něco déle trvá, než si najdou cestu ke čtení, ale na druhou stranu jsou to právě mladí lidé, kteří nejčastěji přinášejí do češtiny nová slova. Dokážou vymyslet ledacos zajímavého a vtipného. A to se mi právě na naší mateřštině líbí, že má v sobě geneticky takovou hravost a vtipnost, která se dědí z jedné generace na druhou.“ ■

ČEŠTINA 2.0 ANEB SLOVA, KTERÁ MOŽNÁ NEZNÁTE

Čeština 2.0 je webový slovník, který už 10 let ukazuje, že čeština má šmrnc, vtip i budoucnost. Zahrnuje zbrusu nová slova, ale i slangové, regionální či jinak zajímavé výrazy. Přispět do něj může kdokoliv. Vybrali jsme pár ukázek z nejoblíbenějších výrazů.

BÍLÝ SEX

večerní vyjídání ledničky

LESANA

tzv. přírodní žena, která o sebe moc nepečuje

JET HALDY

1. nežehlit vyprané prádlo a neuklízet ho do skříně
2. hodně fetovat

ŠTRÝT

ulice

KURVÍTKO

součástka, která nemá jiný smysl než zajistit, aby přístroj selhal čtrnáct dní po skončení záruky

ULAJKNOUT SE

nechtěně olajkovat fotografii či status na Facebooku

HOTSPOTSKÝ

provozovatel internetové restaurace/kavárny; hotspot je místo s dostupným bezdrátovým připojením do internetové sítě

MÁSTEROVAT

machrovat, chlubit se, vytahovat se, hrát si na autoritu

ALKORYTMUS

pravidelné pití alkoholu

KONTOKORENTIÉR

člověk permanentně přejívající díky kontokorentu, tedy možnosti jít na účtu do minusu

ERKÁČKO

rýmička a kašlíček, smrtelné kombo pro většinu mužů

POČÁGRO

počasí

CHČAJ

urologický čaj

MAMARAZZI

matka, která ve společnosti ráda vypráví trapné historky z dětství svého potomka

CINTÁT

1. motivační moudro publikované na sociálních sítích
2. citát, výrok, obsahující zjevné nesmysly

TROLČÁČEK

tiskový mluvčí kombinovaný s internetovým trollem; odkazuje na Jiřího Ovčáčka, dosud jediný žijící exemplář

ROZHOVOR

TO, ŽE VZNIKAJÍ STÁLE NOVÁ SLOVA, JE PŘIROZENÉ

LEKTOR TVŮRČÍHO PSANÍ RENÉ NEKUDA SE NA SVÝCH KURZECH POTKÁVÁ SE ZBYTEČNOU SEŠNĚROVANOSTÍ SPISOVNOU ČEŠTINOU A MYSLÍ SI, ŽE DOBRĚ NAPSANÝ PŘÍBĚH PŘEŽÍJE I PÁR PRAVOPISNÝCH CHYB. JAK POMÁHÁ SVÝM STUDENTŮM, ABY ZVLÁDLI ÚSKALÍ LITERATURY I GRAMATIKY?

Co vás nejvíc bavilo na češtině, když jste byl ještě student?

Já měl skvělou učitelku češtiny, takže mě ten předmět bavil jako takový snad úplně celý. Samozřejmě nejvíce hodiny slohu, které jsem si vždycky užíval, neboť jsem mohl aktivně tvořit přímo ve škole. Ale to bylo, tuším, jen 45 minut týdně. Škoda.

Změnil se nějak přístup lidí k češtině?

Je to takový zvláštní rozpor mezi mluvenou a psanou češtinou. V reálu mluvíme většinou nespisovně, ale v textech vídám super spisovnou češtinu. Píší tak nejen starší lidé, ale i pubertáči. Když se na kurzu učíme, jak psát dialog, tak navrhnou třeba tuhle citaci pro šestnáctiletého kluka: „Prosím tě, podáš mi ten velmi dobrý koláč?“ Já ale neznám šestnáctiletého kluka, který by takhle mluvil, je to úplně nepřirozené! Snažím se účastníkům kurzu vysvětlit, že nemusejí Ipět na spisovně formě, pokud to příběh nebo po-

stava vyžaduje. Však je to nádhera, když si v textu přečtete přirozený a uvolněný dialog. Jenže často slyším, že tenhle vztah k psané spisovně češtině mají právě ze školy. Asi je to nějak svazuje a pak se nemohou uvolnit, a to je přítom při psaní dost zásadní.

Myslíte, že je důležité zvládat gramatiku, aby vznikl dobrý text? Nebo prostě stačí jen originální nápad a pár chyb se dá prominout?

Na tohle je těžké odpovědět – v historii najdeme dva tábory, kdy každý bude tvrdit úplný opak. Jestliže někdo píše poezii, musí se zabývat jazykem chtě nechtě. Ale pokud chce někdo psát dobrodružný thriller, příběh je v tomto směru mnohem víc důležitější. Potom vám bude stačit běžně užívaný jazyk, protože ho převálcuje napínavý děj. A se zbytkem potom pomůže třeba i redaktor v nakladatelství.

Učíte své studenty mnemotechnické finty na pravopis?

V hodinách tvůrčího psaní se práce s textem posunuje na další úroveň. Čili si dopřáváme ten luxus, že se tam psaní nerovná jen pravopis, což se bohužel dost často jinde stává. Naopak využíváme společný čas a prostor pro pochopení struktury textu, vytváření postav a třeba i způsobu, jak zajímavě vykreslit atmosféru. Ale pokud se mě ptáte na to, co třeba konkrétně hodně řešíme, tak je to například zápis přímé řeči. Zjistil jsem, že dnes málokdo umí psát správně uvozovky.

Líbí se vám nejrůznější novotvary v naší mateřštině, které jsou zkombinované s angličtinou?

Přijde mi naprosto přirozené, že vznikají nová slova. Však je to důkaz, že čeština je pořád ještě živý jazyk, který neustrnul

v minulosti. Vlivem globalizace ho mícháme s angličtinou a vlivem sociálních sítí ho měníme a všelijak zkracujeme. Stejně jako Martin Kavka v Hacknuté češtině i já se rád učím nová slova. Když jsem se před lety přestěhoval z Vysočiny do Prahy, tak jsem některé pražské výrazy neznal. Třeba jsem poprvé slyšel ‚špruše‘ nebo jsem netušil, proč někdo říká ‚jedu na Kladno‘ a jiný zase ‚jedu do Kladna‘. V mluvené řeči je to příjemná změna, ale v textech je používání slangu nebo odborné terminologie dost obtížné, protože musíte vysvětlovat jejich význam. Stačí si poslechnout ‚ostravštinu‘, v psané formě pochopíte možná hlavní sdělení, ale asi si ani neužijete celý příběh, protože vás bude brzdit to, že každé druhé slovo nechápete. Tedy pokud nejste z Ostravy, že?

Ve své nové knize Příběhstroj máte zajímavou hru se slovy a významy. Co vás při psaní inspirovalo?

Hodně mě baví rodinné historky a nejrůznější slova, která se předávají z generace na generaci. Já si dodnes vzpomínám, jak mi babička vyprávěla příběhy. V současné době se mi zdá, že ubývá hovorů rodičů nebo prarodičů s mladými, a to je škoda. Moje knížka je pro děti i pro dospělé, kteří si můžou zahrát hru, která je na každé stránce. Stačí si vybrat jméno postavy, místo, předmět nebo činnost. Otevřete knížku třeba uprostřed a je tam slovo ‚stačtý hodinář‘ pak nalistujete další stránku a narazíte tam na ‚horkovzdušný balon‘ a nakonec třeba na slovo ‚splašil‘. A teď z toho zkuste dát dohromady souvislý text. V knize je šedesát úkolů, které můžete donekonečna kombinovat a postupně se před vámi rozvine vždy úplně nový příběh.

Učit jste začal hned po promoci na Literární akademii Josefa Škvoreckého. Jaké to bylo stát poprvé na jiné straně katedry?

Přivedla mě k tomu moje učitelka, spisovatelka Daniela Fischerová. Měli jsme asi třetí hodinu v prváku na vysoké a ona mi řekla: „Studente, zapisujte si, co říkám! Jednou to budete učit.“ Tehdy mi to přišlo jako hodně bláznivý nápad, ale když jsem po pěti letech končil, tak mi rektor nabídl, ať od příštího roku začnu učit. Dohodli jsme se, že zkusím jeden letní kurz pro veřejnost a pak se uvidí. První den jsem byl hodně nervózní, ale hned ten následující jsem věděl, že takováhle práce mě bude bavit, protože tam chodí lidé, kteří jsou naladěni na stejnou notu.